

Katarzyna Jas-Liszok¹

Postawy studentów pedagogiki wobec osób starszych – studium porównawcze na przykładzie Polski, Czech i Słowacji

Attitudes of pedagogy students towards elderly people – a comparative study on the example of Poland, the Czech Republic and Slovakia

Streszczenie:

Artykuł prezentuje wyniki badań porównawczych realizowanych w 2023 roku wśród studentów pedagogiki polskich, czeskich oraz słowackich uniwersytetów. W analizie zastosowano metodę dyferencjału semantycznego. Próba badawcza liczyła 286 osób i obejmowała studentów z Polski, Czech i Słowacji. Celem badań było poznanie postaw studentów pedagogiki wobec osób starszych. W celu weryfikacji postawionych pytań badawczych przeprowadzono analizy statystyczne przy użyciu pakietu IBM SPSS Statistics 25. Przy jego pomocy wykonano analizę częstości, analizę korelacji rangowej rho Spearmana, testy χ^2 oraz dokładny test Fishera. Za poziom istotności przyjęto klasyczny próg $\alpha = 0,05$.

Analiza wskazuje na zróżnicowany sposób postrzegania osób starszych w zależności od narodowości, przy czym większość różnic ma subtelny charakter i odnosi się do specyficznych cech, takich jak religijność, wykształcenie czy serdeczność w relacjach interpersonalnych.

Wnioski z badań wskazują na konieczność dalszych badań nad postawami studentów pedagogiki wobec osób starszych. Zaleca się wspieranie inicjatyw międzypokoleniowych, które, bez nacisku na wybór konkretnej ścieżki zawodowej, będą inspirować do pozytywnego podejścia wobec seniorów. Kluczowe jest także dostarczanie rzetelnej wiedzy o starości, sprzyjającej budowaniu otwartości, dialogu oraz międzypokoleniowych więzi.

Słowa kluczowe:

postawy wobec osób starszych, studenci pedagogiki, młodzież akademicka, przyszli nauczyciele, badania porównawcze

1 Uniwersytet Śląski w Katowicach, katarzyna.jas-liszok@us.edu.pl

Abstract

The article is a communication from comparative research conducted in 2023 among pedagogy students of Polish, Czech, and Slovak universities. The research used the semantic differential method. The research included 286 participants, all students from Poland, the Czech Republic, and Slovakia. The research aimed to find out the attitudes of pedagogy students towards older people. To verify the research questions, statistical analyses were conducted using IBM SPSS Statistics 25. Frequency analyses, Spearman's rho rank correlation analyses, χ^2 tests, and Fisher's exact tests were performed using this package. The classic threshold of $\alpha = 0.05$ was considered the level of significance.

The analysis shows differing perceptions of older adults across nationalities, with most differences subtle and related to specific characteristics such as religiosity, education, or warmth in relationships.

The analysis's conclusions point to the need for further research into pedagogy students' attitudes toward older people. It is recommended to support intergenerational initiatives that, without the pressure to choose a specific career path, will inspire a positive attitude towards seniors. It is also crucial to provide sound knowledge about aging to build openness, dialogue, and connections across generations.

Keywords:

attitudes towards the elderly, pedagogy students, university students, future teachers, comparative research

Wprowadzenie

W ostatnich latach coraz częściej mówi się o zjawisku starości demograficznej, która jest wynikiem niskiego przyrostu naturalnego, migracji młodych ludzi oraz systematycznego wzrostu liczby osób starszych w polskim społeczeństwie. Prognozy demograficzne wskazują, że do 2050 roku przyrost naturalny pozostanie na niskim poziomie, a liczba osób w wieku 65 lat i powyżej zwiększy się o 5,1 miliona. Z danych Głównego Urzędu Statystycznego (2014) oraz prognoz dotyczących Czech (Perek-Białas et al., 2008) i Słowacji (Hyunjeong & Roehn, 2022) wynika, że osoby starsze będą stanowiły około jednej trzeciej populacji tych krajów. Taka sytuacja demograficzna rodzi konieczność przystosowania się społeczeństwa – w tym poszczególnych pokoleń – do nowych realiów. Stan rzeczy wymaga dostosowania rynku pracy, stworzenia przestrzeni umożliwiającej osobom starszym aktywne spędzanie czasu wolnego, a przede wszystkim przygotowania młodych ludzi do pracy z seniorami oraz wyposażenia studentów w wiedzę, umiejętności i kompetencje umożliwiające współpracę ze starszymi pokoleniami.

Pedagodzy i nauczyciele są i będą odpowiedzialni za kształtowanie u dzieci oraz młodzieży właściwych postaw wobec drugiego człowieka, a także relacji

międzypokoleniowych. Dla najmłodszych stanowią wzór i autorytet do naśladowania, dlatego zasadne wydaje się poznanie postaw studentów pedagogiki wobec osób starszych.

Rozważania teoretyczne

W opracowaniach z zakresu pedagogiki problematyka starzenia się i starości została poddana licznym analizom prowadzonym z różnych perspektyw. Interdyscyplinarne ujęcie procesu starzenia się i starości ukazuje, jak bardzo złożone jest to zagadnienie i jak wielu obszarów dotyczy. Z perspektywy pedagogicznej problemem tym zajmowali i zajmują się między innymi: Zofia Szarota (2011), Anna Leszczyńska-Rejchert (2010), Astrid Tokaj (2008), Barbara Szatur-Jaworska, Piotr Błędowski i Małgorzata Dzięgielewska (2006).

Jednym z obszarów podejmowanych przez badaczy jest temat stereotypów, ageizmu (Cohen, 2001; The Slovak Spectator, 2022) oraz postaw wobec osób starszych. Jest to zagadnienie istotne, ponieważ „stosunek społeczeństwa wobec osób starszych stanowi miarę rozwoju cywilizacyjnego, kultury społeczeństwa i zwykłego człowieczeństwa. Zależy on jednak od wielu czynników, specyficznych dla danego kraju, wśród których ważną rolę odgrywa system wartości” (Kanios et al., 2022, p. 112). W odniesieniu do zagadnienia postaw wobec osób starszych strategiczną rolę pełni między innymi edukacja międzykulturowa, „której celem jest dostrzeganie, zrozumienie oraz wspieranie różnorodności. Jej idee i zadania znajdują zastosowanie w działaniach pomocowych realizowanych w środowiskach charakteryzujących się polaryzacją różnych sposobów funkcjonowania jednostek i grup. Taka polaryzacja często prowadzi do powstawania stereotypów i uprzedzeń, a w konsekwencji do marginalizacji lub wykluczenia” (Świdzińska, 2020, p. 268).

Wyniki prowadzonych badań wskazują, że postawy polskiej młodzieży wobec osób starych i starości nie są jednoznaczne. W polskim społeczeństwie osoby starsze postrzegane są pozytywnie – w badaniach przeprowadzonych przez Centrum Badań Opinii Społecznej (2009) ankietowani wskazali, że seniorzy są społeczeństwu potrzebni. Młodzi ludzie deklarują również pozytywną postawę wobec osób starszych w badaniach opublikowanych przez Monikę Bieniak, Jadwigę Bąk, Agnieszkę Chrzan-Rodak, Marcina Rząca i Hannę Kochaniuk (2019).

Postawy nasycone „myśleniem stereotypowym, czego wyrazem jest brak szacunku, dystans, krytycyzm i lekceważenie” (Pakos, 2017, p. 168), ujawniły badania przeprowadzone przez Elżbietę Pakos. Wskazują na niski autorytet seniorów oraz ich marginalizację i stereotypizację (Świdzierska & Kapszewicz, 2015).

Wyniki badań porównawczych przeprowadzonych na słowackich uniwersytetach wskazują na różnice w postrzeganiu ageizmu – przedstawiciele zawodów pomocowych są bardziej tolerancyjni wobec osób starszych (Hudáková et al., 2024). Konieczność podejmowania działań mających na celu upowszechnienie wśród młodszych pokoleń wiedzy na temat procesów starzenia się ujawniły wyniki badań prowadzonych przez zespół Timei Šeben Zaťkovej, Mariána Ambrozy'ego, Miroslavy Tokovskiej i Jany Solcovej (2024).

O kształtowaniu się postaw młodszych pokoleń wobec osób starszych decydują „wzorce osobowe przekazywane w domu, przedszkolu, szkole, społeczności lokalnej, mass mediach, reklamach” (Kurianańska-Wołoszyn & Wołoszyn, 2024, p. 388). W dzieciństwie oraz w młodości jednostka jest najbardziej podatna na kształtowanie opinii, poglądów i postaw wobec różnych zagadnień. Pojęcie postawy rozpatrywane było przez wielu badaczy – wśród nich można wymienić Kazimierza Popielskiego (2018), Bogdana Wojciszke (2006) czy Magdalenę Pakułę (2007).

W literaturze dość często przyjmuje się trójkomponentowe rozumienie postawy, które obejmuje trzy zasadnicze składniki: afektywny – czyli uczucia wobec przedmiotu postawy, mające określoną siłę i kierunek; poznawczy – obejmujący posiadany zasób informacji, wiedzę oraz przekonania dotyczące przedmiotu postawy; behawioralny – wyrażający się w zachowaniach intencjonalnych bądź rzeczywistych wobec przedmiotu postawy (Wojciszke, 2015).

Ujęcie metodologiczne

Wśród respondentów rozpowszechniono 314 arkuszy dyferencjału semantycznego. Po wstępnej weryfikacji analizie poddano arkusze pochodzące od 286 studentów – w tym 95 z Polski (Uniwersytet Śląski w Katowicach), 89 z Republiki Czeskiej (Uniwersytet w Ostrawie) oraz 102 ze Słowacji (Uniwersytet Mateja Bela w Bańskiej Bystrzycy). Badana grupa jest reprezentatywna dla studentów kierunku pedagogika kształcących się w analizowanych ośrodkach akademickich. Nie jest to jednak grupa reprezentatywna dla studiujących w Polsce, Czechach i na Słowacji, dlatego uzyskanych wyników i sformułowanych wniosków nie można odnosić do całej populacji studentów pedagogiki w wymienionych krajach².

Na potrzeby przeprowadzenia badań własnych wybrano metodę dyferencjału semantycznego (Divilová, 2016). Metoda ta jest „sposobem gromadzenia wiedzy

2 Wymaganą liczebność reprezentatywną określono za pomocą kalkulatora doboru próby. Ze względu na trudności w pozyskaniu pełnego materiału empirycznego w badaniu uwzględniono wnioskowanie z błędem 9%, co w naukach społecznych jest dopuszczalne. Za nie do przyjęcia uznaje się wnioskowanie o błędzie 15% (za: Węziak-Białowolska, D. (2013). *Model kapitału intelektualnego regionu. Koncepcja pomiaru i jej zastosowania*. Szkoła Główna Handlowa).

o atrybutach strukturalnych i funkcjonalnych oraz dynamice zjawisk społecznych, opiniach i poglądach wybranych zbiorowości, nasilaniu się i kierunkach rozwoju określonych zjawisk” (Pilch & Bauman, 2019, p. 80).

„Dyferencjał semantyczny Osgooda jest metodą najpowszechniej stosowaną do badania deskryptywnej strony stereotypu. Czynnikiem dającym się wyodrębnić ze skal Osgooda mierzących znaczenie różnych wyrazów jest, poza czynnikiem mocy i aktywności, także czynnik ewaluacji” (Maciątek & Kurcz, 1992, p. 201).

Dyferencjał semantyczny daje możliwość opisanie pojęcia w wymiarze emocjonalnym, dzięki czemu badacz może ustalić emocjonalny stosunek jednostki lub grupy osób wobec danego pojęcia (Chimicz, 2017). Za pomocą dyferencjału można zmierzyć „konotacyjne znaczenie pojęć w aspekcie emocjonalnego ustosunkowania się do desygnatu” (Śleszyński & Wiśniewski, 1977, p. 200).

Earl Babbie (2006, p. 193) zwraca uwagę na konstruowanie narzędzia badawczego: „by uniknąć obciążeń we wzorcach odpowiedzi na tego typu pytania, nie należy umieszczać po tej samej stronie terminów, co do których możemy przypuszczać, że są ze sobą powiązane”.

Na potrzeby prowadzonych badań dyferencjał semantyczny został skonstruowany w oparciu o powyższe wytyczne. Opracowano listę określeń służących do opisu osób starszych. Określenia zostały rozmieszczone w taki sposób, aby wyrażenia o podobnej wartości emocjonalnej nie znajdowały się po tej samej stronie. Skala pomiędzy wyrazami antonimicznymi wynosiła 10 punktów. Dla kontinuum 10-stopniowego przyjęto następujące kategorie opisowe: punkty bliższe stwierdzeniu określają wysokie nasilenie stosunku emocjonalnego wobec danego pojęcia, natomiast punkty 5–6 oznaczają obojętność, która może wynikać z braku wiedzy na temat, którego dotyczy pytanie³.

Zastosowano badania porównawcze, które prowadzą do ustalenia faktów i zasad, poznania kondycji osób młodych, a następnie do wskazania rozwiązań w odniesieniu do różnych kontekstów środowiska. W celu weryfikacji postawionych pytań badawczych przeprowadzono analizy statystyczne przy użyciu pakietu IBM SPSS Statistics 25. Z jego pomocą wykonano analizę podstawowych statystyk opisowych oraz test Kruskala-Wallisa. Za poziom istotności statystycznej przyjęto klasyczny próg $\alpha = 0,05$. Na początku analizy sprawdzono rozkłady zmiennych ilościowych. W tym celu obliczono podstawowe statystyki opisowe wraz z testem Shapiro-Wilka badającym normalność rozkładu.

Celem prowadzonych badań było poznanie postaw studentów pedagogiki wobec osób starszych. Problem główny został sformułowany następująco:

3 Fragment opisujący metodę dyferencjału semantycznego cytowany jest przez autora pracy we wcześniejszym opracowaniu, dane zanonimizowano.

„Jakie są postawy studentów wobec osób starszych?”. W opracowaniu nie wyznaczono zmiennych zależnych i niezależnych, gdyż, jak pisze Mieczysław Łobocki (2011, p. 35), określa się je „w przypadku problemów, dotyczących współzależności pomiędzy określonymi zmiennymi”. Celem pracy jest opis badanych faktów, zjawisk i procesów bez pogłębionej analizy istniejących zależności przyczynowo-skutkowych.

Badaną grupę stanowiły osoby w wieku od 20 do 40 lat. Barbara Harwas-Napierała oraz Janusz Trempała (2000) nazywają ten okres rozwojowy w życiu człowieka mianem wczesnej dorosłości. Jest to czas największej aktywności zawodowej, rozwoju osobistego oraz zaangażowania w rozwój pasji i zainteresowań, a także budowania autonomii, zakładania rodziny, świadomego wybierania grupy, do której jednostka chce przynależeć, oraz kreowania własnego „ja”.

54,8% badanych stanowili mieszkańcy miast, natomiast pozostałe osoby jako miejsce zamieszkania wskazały wieś. 74,20% badanych stanowiły kobiety, a 25,80% – mężczyźni. Dane demograficzne w podziale na te trzy grupy zaprezentowano w tabeli 1.

Tabela 1. Dane demograficzne badanych osób

			Polska	Czechy	Słowacja	Ogółem
płeć	kobieta	N	97	58	78	233
		%	95,10%	55,80%	72,20%	74,20%
	mężczyzna	N	5	46	30	81
		%	4,90%	44,20%	27,80%	25,80%
miejsce zamieszkania	miasto	N	48	77	47	172
		%	47,10%	74,00%	43,50%	54,80%
	wieś	N	54	27	61	142
		%	52,90%	26,00%	56,50%	45,20%

Źródło: badania własne.

Prezentacja wyników badań własnych

Analizę wyników badań własnych rozpoczęto od sprawdzenia rozkładu zmiennych ilościowych. W tym celu obliczono podstawowe statystyki opisowe wraz z testem Shapiro-Wilka badającym normalność rozkładu. Początkowo wykonano je w grupie studentów z Czech (tabela 2).

Tabela 2. Podstawowe statystyki opisowe wraz z wynikiem testu Shapiro-Wilka w grupie Czechów

Zmienna zależna	M	Me	IQR	SD	Sk.	Kurt.	Min.	Maks.	W	P
brzydki–ładny	6,17	5,00	2,00	1,94	0,36	-0,20	1,00	10,00	0,92	<0,001
religijny–niereligijny	4,51	5,00	2,00	1,95	0,28	0,45	1,00	10,00	0,93	<0,001
kłótlivy–zgodny	4,88	5,00	3,50	2,16	0,07	-0,84	1,00	9,00	0,95	0,002
pracowity–leniwy	4,48	5,00	3,00	2,41	0,36	-0,72	1,00	10,00	0,95	0,001
głupi–mądry	6,67	7,00	4,00	2,43	-0,70	-0,21	1,00	10,00	0,92	<0,001
czysty–brudny	4,53	5,00	3,00	2,20	0,16	-0,30	1,00	10,00	0,94	<0,001
nieuczciwy–uczciwy	6,63	7,00	3,00	2,35	-0,44	-0,50	1,00	10,00	0,94	<0,001
radosny–smutny	5,06	5,00	3,00	2,18	0,07	-0,31	1,00	10,00	0,96	0,013
obrzydliwy seksualnie atrakcyjny seksualnie	3,96	4,00	3,00	2,30	0,51	-0,24	1,00	10,00	0,93	<0,001
z poczuciem humoru bez poczucia humoru	4,55	4,00	3,00	2,26	0,25	-0,58	1,00	10,00	0,96	0,008
niezaradny–zaradny	6,97	7,00	4,00	2,09	-0,39	-0,32	1,00	10,00	0,94	<0,001
aktywny–nieaktywny	4,86	5,00	4,00	2,30	0,12	-0,71	1,00	10,00	0,96	0,009
konserwatywny–postępowy	4,29	4,00	4,00	2,38	0,63	-0,31	1,00	10,00	0,93	<0,001
samodzielny–zależny od innych	4,29	4,00	3,00	2,28	0,58	-0,31	1,00	10,00	0,94	<0,001
zamknięty–otwarty	5,38	5,00	3,00	2,00	0,30	-0,57	1,00	10,00	0,95	0,002
ciepły–zimny	5,38	5,00	1,00	1,67	0,12	1,25	1,00	10,00	0,89	<0,001
zły–dobry	6,47	6,00	3,00	1,99	-0,06	-0,36	1,00	10,00	0,94	<0,001
małomówny–gadatliwy	6,27	6,00	3,00	1,78	0,12	-0,44	2,00	10,00	0,96	0,004
gwałtowny–opanowany	5,58	5,00	2,50	1,99	-0,04	-0,42	1,00	10,00	0,96	0,016
kolektywista–indywidualista	4,61	5,00	2,00	1,70	0,30	0,28	1,00	10,00	0,95	0,001
idealista–materialista	5,57	5,00	4,00	2,24	-0,05	-0,70	1,00	10,00	0,95	0,001
niesolidny–obowiązkowy	6,55	7,00	3,00	2,07	-0,24	-0,41	1,00	10,00	0,96	0,003
zamożny–biedny	5,12	5,00	2,00	1,96	0,41	-0,09	1,00	10,00	0,94	<0,001
sztynny–swobodny	5,83	6,00	3,00	1,94	0,18	-0,66	2,00	10,00	0,96	0,010
dumny–pokorny	5,48	5,00	3,75	2,36	0,11	-0,89	1,00	10,00	0,95	0,003
prostolinijny–podstępny	4,29	4,00	2,00	2,09	0,69	0,20	1,00	10,00	0,93	<0,001
bez wykształcenia–wykształcony	6,30	6,00	3,00	1,88	0,08	-0,71	2,00	10,00	0,95	0,001
pedant–bałaganiarz	4,37	5,00	2,00	1,58	0,20	-0,02	1,00	9,00	0,95	0,001
bez ambicji–ambitny	5,48	5,00	3,00	2,00	0,15	-0,68	1,00	10,00	0,96	0,004

Źródło: badania własne.

Wyniki testu Shapiro-Wilka wykazały, że rozkłady wszystkich zmiennych nie przypominają rozkładu normalnego, w związku z czym założenie o normalności rozkładu nie zostało spełnione. Ponadto zaobserwowano wartość odstającą ($>|3SD|$) dla przymiotników kolektywista–indywidualista. W dalszym kroku sprawdzono obliczenia dla grupy Słowaków (tabela 3).

Tabela 3. Podstawowe statystyki opisowe wraz z wynikiem testu Shapiro-Wilka w grupie Słowaków

Zmienna zależna	M	Me	IQR	SD	Sk.	Kurt.	Min.	Maks.	W	P
brzydki–ładny	6,89	7,00	3,00	1,92	0,05	-0,77	2,00	10,00	0,93	<0,001
religijny–niereligijny	3,36	3,00	3,00	2,15	1,11	0,85	1,00	10,00	0,87	<0,001
klótlivy–zgodny	4,70	5,00	3,00	2,27	0,51	-0,38	1,00	10,00	0,94	<0,001
pracowity–leniwy	2,97	3,00	2,00	1,87	1,27	1,73	1,00	10,00	0,86	<0,001
głupi–mądry	7,69	8,00	2,00	1,91	-0,87	0,80	1,00	10,00	0,91	<0,001
czysty–brudny	3,79	4,00	3,00	2,06	0,46	-0,36	1,00	10,00	0,94	<0,001
nieuczciwy–uczciwy	7,39	8,00	3,25	2,06	-0,54	-0,66	2,00	10,00	0,92	<0,001
radosny–smutny	4,59	5,00	3,00	2,29	0,02	-0,93	1,00	9,00	0,95	<0,001
obrzydliwy seksualnie atrakcyjny seksualnie	4,13	5,00	3,00	2,66	0,53	-0,56	1,00	10,00	0,90	<0,001
z poczuciem humoru bez poczucia humoru	3,78	3,00	3,00	2,16	0,72	0,10	1,00	10,00	0,93	<0,001
niezaradny–zaradny	7,04	8,00	4,00	2,25	-0,50	-0,76	2,00	10,00	0,92	<0,001
aktywny–nieaktywny	4,46	5,00	3,00	2,33	0,15	-0,99	1,00	9,00	0,94	<0,001
konserwatywny–postępowy	3,85	3,00	3,00	2,21	1,07	0,94	1,00	10,00	0,88	<0,001
samodzielny–zależny od innych	5,05	5,00	4,00	2,26	-0,10	-0,71	1,00	10,00	0,96	0,001
zamknięty–otwarty	6,22	6,00	3,00	2,21	0,06	-0,98	2,00	10,00	0,95	<0,001
ciepły–zimny	4,40	5,00	2,00	1,79	0,24	0,99	1,00	10,00	0,90	<0,001
zły–dobry	7,17	7,00	4,00	1,98	-0,17	-1,13	3,00	10,00	0,91	<0,001
małomówny–gadatliwy	7,50	8,00	2,00	2,19	-1,04	0,46	1,00	10,00	0,88	<0,001
gwałtowny–opanowany	6,69	7,00	3,25	2,35	-0,43	-0,63	1,00	10,00	0,94	<0,001
kolektywista–indywidualista	5,12	5,00	4,00	2,57	0,45	-0,88	1,00	10,00	0,92	<0,001
idealista–materialista	5,02	5,00	3,00	2,21	0,40	-0,48	1,00	10,00	0,94	<0,001
niesolidny–obowiązkowy	7,65	8,00	2,00	1,77	-0,80	0,96	1,00	10,00	0,92	<0,001

Zmienna zależna	M	Me	IQR	SD	Sk.	Kurt.	Min.	Maks.	W	P
zamożny-biedny	5,62	5,00	2,00	1,74	0,34	0,01	2,00	10,00	0,91	<0,001
szttywny-swobodny	5,37	5,00	3,00	2,20	0,18	-0,41	1,00	10,00	0,95	<0,001
dumny-pokorny	5,81	5,00	4,00	2,49	-0,06	-0,76	1,00	10,00	0,96	0,001
prostolinijny-podstępny	4,31	4,00	3,25	2,18	0,49	-0,32	1,00	10,00	0,95	<0,001
bez wykształcenia-wykształcony	6,63	7,00	3,00	2,03	-0,17	-0,65	2,00	10,00	0,94	<0,001
pedant-bałamaniarz	3,77	3,00	2,25	1,89	0,73	0,48	1,00	9,00	0,92	<0,001
bez ambicji-ambitny	5,95	6,00	4,00	2,18	0,17	-0,86	2,00	10,00	0,95	0,001

Źródło: badania własne.

Uzyskano podobne wyniki – założenie dotyczące rozkładu normalnego nie zostało spełnione ($p < 0,05$). Dodatkowo wartości odstające odnotowano dla par przymiotników: religijny–niereligijny, pracowity–leniwy, głupi–mądry, czysty–brudny, ciepły–zimny, niesolidny–obowiązkowy. W dalszym kroku wykonano obliczenia w grupie studentów z Polski (tabela 4).

Tabela 4. Podstawowe statystyki opisowe wraz z wynikiem testu Shapiro-Wilka w grupie Polaków

Zmienna zależna	M	Me	IQR	SD	Sk.	Kurt.	Min.	Maks.	W	P
brzydki-ladny	6,58	7,00	3,00	1,55	0,23	-0,25	3,00	10,00	0,94	<0,001
religijny-niereligijny	3,09	3,00	2,00	2,04	1,26	1,04	1,00	9,00	0,85	<0,001
klótlivy-zgodny	4,48	5,00	2,00	1,79	0,47	0,25	1,00	10,00	0,93	<0,001
pracowity-leniwy	4,02	4,00	3,00	2,07	0,38	-0,67	1,00	9,00	0,94	<0,001
głupi-mądry	7,21	8,00	3,00	2,07	-0,92	0,75	1,00	10,00	0,91	<0,001
czysty-brudny	4,38	4,00	4,00	2,27	0,27	-0,87	1,00	10,00	0,95	<0,001
nieuczciwy-uczciwy	6,95	7,00	4,00	2,05	-0,66	-0,10	1,00	10,00	0,93	<0,001
radosny-smutny	5,07	5,00	2,00	1,91	-0,14	-0,39	1,00	9,00	0,95	0,002
obrzydliwy seksualnie atrakcyjny seksualnie	4,60	5,00	2,00	1,61	0,01	0,46	1,00	9,00	0,91	<0,001
z poczuciem humoru bez poczucia humoru	4,58	4,00	3,00	2,00	0,38	-0,92	1,00	9,00	0,93	<0,001
niezaradny-zaradny	6,44	7,00	3,00	2,10	-0,27	-0,59	1,00	10,00	0,96	0,005
aktywny-nieaktywny	4,99	5,00	3,00	1,85	0,10	-0,34	1,00	9,00	0,96	0,003

Zmienna zależna	<i>M</i>	<i>Me</i>	<i>IQR</i>	<i>SD</i>	<i>Sk.</i>	<i>Kurt.</i>	<i>Min.</i>	<i>Maks.</i>	<i>W</i>	<i>P</i>
konserwatywny–postępowy	3,98	4,00	3,00	2,02	0,79	0,31	1,00	10,00	0,92	<0,001
samodzielny–zależny od innych	4,92	5,00	4,00	2,10	0,33	-0,48	1,00	10,00	0,96	0,003
zamknięty–otwarty	5,71	5,00	3,00	2,20	0,08	-0,80	1,00	10,00	0,96	0,003
ciepły–zimny	3,69	3,00	3,00	1,88	0,84	0,48	1,00	10,00	0,92	<0,001
zły–dobry	7,05	7,00	3,00	1,94	-0,71	0,38	1,00	10,00	0,92	<0,001
małomówny–gadatliwy	6,78	7,00	4,00	2,10	-0,04	-1,01	2,00	10,00	0,93	<0,001
gwałtowny–opanowany	6,00	6,00	3,00	2,21	-0,06	-1,07	2,00	10,00	0,94	<0,001
kolektywista–indywidualista	5,23	5,00	2,00	1,81	0,22	-0,49	2,00	9,00	0,94	<0,001
idealista–materialista	5,02	5,00	2,00	1,69	0,27	-0,28	2,00	9,00	0,93	<0,001
niesolidny–obowiązkowy	6,95	7,00	3,00	1,94	-0,64	-0,32	2,00	10,00	0,93	<0,001
zamożny–biedny	5,36	5,00	2,00	1,73	0,18	-0,19	2,00	9,00	0,92	<0,001
sztynny–swobodny	5,32	5,00	4,00	2,14	0,03	-1,06	2,00	10,00	0,94	<0,001
dumny–pokorny	5,10	5,00	3,25	1,96	0,29	-0,62	1,00	10,00	0,94	<0,001
prostolinijny–podstępny	4,22	4,00	2,00	1,79	0,33	-0,17	1,00	9,00	0,95	0,001
bez wykształcenia–wykształcony	5,76	5,00	2,00	1,73	0,50	-0,33	3,00	10,00	0,92	<0,001
pedant–bałaganiarz	4,37	5,00	2,00	1,77	0,42	-0,04	1,00	9,00	0,93	<0,001
bez ambicji–ambitny	5,86	5,00	2,00	1,86	-0,03	-0,02	1,00	10,00	0,94	<0,001

Źródło: badania własne.

Wyniki testu Shapiro-Wilka ponownie okazały się istotne statystycznie. W grupie Polaków rozkłady zmiennych również nie przypominają rozkładu normalnego. Jednocześnie wartości przekraczające trzecie odchylenie standardowe uzyskano dla par: kłótlivy–zgodny, ciepły–zimny oraz dobry–zły. Mimo nieistotnego testu chi kwadrat: $\chi^2(2) = 0,76$; $p = 0,684$, z którego wynika, że nie odnotowano dysproporcji w liczebnościach grup, zdecydowano się oprzeć analizę na testach nieparametrycznych. Zasadność doboru testów oparto na licznych obserwacjach odstających.

Chcąc sprawdzić, czy występują istotne statystycznie różnice pomiędzy Czechami, Słowakami i Polakami pod względem oceny osób starszych, wykonano test Kruskala-Wallisa. Wyniki testu zaprezentowano w tabeli 5.

Tabela 5. Wyniki testu Kruskala-Wallisa, którym porównano narodowości pod względem oceny osób starszych

zmienna zależna	Czechy (n = 89)		Słowacja (n = 102)		Polska (n = 95)		H(2)	P	η^2
	średnia ranga	Mdn	średnia ranga	Mdn	średnia ranga	Mdn			
brzydki-ladny	124,61 ^a	5,00	157,51 ^b	7,00	146,15 ^{ab}	7,00	8,01	0,018	0,02
religijny-niereligijny	182,44 ^a	5,00	131,45 ^b	3,00	119,96 ^b	3,00	30,46	<0,001	0,10
klótlivy-zgodny	151,94	5,00	142,30	5,00	136,87	5,00	1,61	0,448	<0,01
pracowity-leniwy	167,37 ^a	5,00	112,03 ^b	3,00	154,93 ^a	4,00	24,59	<0,001	0,08
głupi-mądry	125,41 ^a	7,00	159,40 ^b	8,00	141,68 ^{ab}	8,00	8,29	0,016	0,02
czysty-brudny	155,01	5,00	127,29	4,00	148,67	4,00	6,19	0,045*	0,01
nieuczciwy-uczciwy	130,81	7,00	157,06	8,00	140,82	7,00	5,06	0,080	0,01
radosny-smutny	147,89	5,00	133,24	5,00	150,41	5,00	2,55	0,280	<0,01
obrzydliwy seksualnie atrakcyjny seksualnie	133,17	4,00	137,33	5,00	159,79	5,00	5,89	0,053	0,01
z poczuciem humoru bez poczucia humoru	153,74 ^a	4,00	123,71 ^b	3,00	155,16 ^a	4,00	9,28	0,010	0,03
niezaradny-zaradny	148,67	7,00	153,20	8,00	128,24	7,00	5,09	0,078	0,01
aktywny-nieaktywny	146,21	5,00	132,21	5,00	151,62	5,00	2,99	0,224	<0,01
konserwatywny-postępowy	151,47	4,00	136,34	3,00	143,72	4,00	1,64	0,441	<0,01
samodzielny-zależny od innych	124,39 ^a	4,00	155,68 ^b	5,00	148,32 ^{ab}	5,00	7,43	0,024	0,02
zamknięty-otwarty	128,61 ^a	5,00	158,91 ^b	6,00	140,91 ^{ab}	5,00	6,69	0,035	0,02
ciepły-zimny	185,58 ^a	5,00	140,93 ^b	5,00	106,84 ^c	3,00	44,53	<0,001	0,15
zły-dobry	125,72	6,00	152,81	7,00	150,16	7,00	6,24	0,044*	0,01
małomówny-gadatliwy	117,12 ^a	6,00	170,94 ^b	8,00	138,75 ^a	7,00	21,09	<0,001	0,07
gwałtowny-opanowany	124,16 ^a	5,00	164,46 ^b	7,00	139,11 ^{ab}	6,00	11,95	0,003	0,04
kolektywista-indywidualista	131,13	5,00	142,61	5,00	156,04	5,00	4,36	0,113	<0,01
idealista-materialista	158,05	5,00	135,08	5,00	137,35	5,00	4,54	0,103	<0,01
niesolidny-obowiązkowy	121,78 ^a	7,00	166,90 ^b	8,00	138,72 ^a	7,00	15,03	<0,001	0,05
zamożny-biedny	130,31	5,00	154,52	5,00	144,02	5,00	4,42	0,110	<0,01
sztynny-swobodny	155,76	6,00	138,58	5,00	137,30	5,00	2,93	0,231	<0,01
dumny-pokorny	142,86	5,00	154,19	5,00	129,48	5,00	4,55	0,103	<0,01
prostolinijny-podstępny	142,56	4,00	144,07	4,00	143,77	4,00	0,02	0,991	<0,01
bez wykształcenia-wykształcony	146,23 ^{ab}	6,00	159,61 ^a	7,00	121,91 ^b	5,00	10,90	0,004	0,03
pedant-bałaganiarz	156,07 ^a	5,00	123,64 ^b	3,00	153,04 ^a	5,00	9,64	0,008	0,03
bez ambicji-ambitny	132,02	5,00	148,81	6,00	148,56	5,00	2,57	0,276	<0,01

Źródło: badania własne.

Adnotacja: średnie rangi o odmiennym indeksie literowym różnią się między sobą na poziomie $p < 0,05$. *– mimo istotnego statystycznie efektu porównania *post hoc* nie wykazały istotnych różnic między grupami.

Analiza wykazała, że narodowość badanych różnicuje ich ocenę jedynie w odniesieniu do wybranych cech osób starszych na kontinuum: brzydki-ładny, religijny-niereligijny, pracowity-leniwy, głupi-mądry, czysty-brudny, z poczuciem humoru-bez poczucia humoru, samodzielny-zależny od innych, zamknięty-otwarty, ciepły-zimny, zły-dobry, małomówny-gadatliwy, gwałtowny-opanowany, niesolidny-obowiązkowy, bez wykształcenia-wykształcony, pedant-bałaganiarz. W przypadku par przymiotników czysty-brudny oraz zły-dobry odnotowano bardzo słabe efekty. Nieco silniejsze – choć wciąż słabe – efekty stwierdzono dla par: brzydki-ładny, głupi-mądry, z poczuciem humoru-bez poczucia humoru, samodzielny-zależny od innych, zamknięty-otwarty, gwałtowny-opanowany, niesolidny-obowiązkowy, bez wykształcenia-wykształcony, pedant-bałaganiarz. Efekty umiarkowane zaobserwowano dla par: religijny-niereligijny, pracowity-leniwy, małomówny-gadatliwy. Jedyny efekt silny zaobserwowano w wypadku pary ciepły-zimny.

W dalszym kroku wykonano testy *post hoc* z poprawką Dunna-Bonferroniego. Porównania te nie wykazały żadnych różnic dla efektu par czysty-brudny oraz zły-dobry.

Okazuje się jednak, że Czesi oceniali osoby starsze gorzej niż Słowacy pod względem wizerunku (brzydki-ładny), inteligencji (głupi-mądry), otwartości (zamknięty-otwarty) oraz opanowania (gwałtowny-opanowany). Jednocześnie Słowacy częściej niż Czesi uważali, że osoby starsze są zależne od innych. Polacy nie różnili się w ocenie tych cech ani od grupy Czechów, ani od grupy Słowaków.

Z kolei Słowacy różnili się od Czechów i Polaków w ocenie osób starszych pod względem następujących cech: pracowity-leniwy, z poczuciem humoru-bez poczucia humoru, małomówny-gadatliwy, niesolidny-obowiązkowy, pedant-bałaganiarz. Z porównań wynika, że Słowacy częściej niż Czesi i Polacy oceniają osoby starsze jako bardziej pracowite, obdarzone poczuciem humoru, gadatliwe, obowiązkowe i pedantyczne.

W porównaniu z Polakami i Słowakami Czesi oceniali osoby starsze jako bardziej niereligijne, z kolei Polacy uznali osoby starsze za bardziej wykształcone niż Słowacy.

Różnice pomiędzy wszystkimi grupami w ocenie zaobserwowano dla pary przymiotników: ciepły-zimny. Okazuje się, że osoby starsze były częściej oceniane jako zimne przez Czechów; Słowacy lokowali swoje oceny w punkcie środkowym skali (mediana = 5), natomiast Polacy oceniali je jako najbardziej ciepłe.

Konkluzje

Analiza wykazała, że narodowość respondentów oddziałuje na ocenę wybranych cech osób starszych, jednak siła tych różnic w większości przypadków jest słaba lub umiarkowana. Jedyny silny efekt zaobserwowano w odniesieniu do pary przymiotników ciepły–zimny, w przypadku której osoby starsze były postrzegane jako najbardziej ciepłe przez Polaków, bardziej neutralnie przez Słowaków, a najmniej ciepłe przez Czechów. Ci ostatni, w porównaniu ze Słowakami, oceniali osoby starsze gorzej pod względem wizerunku, inteligencji, otwartości i opanowania, choć jednocześnie postrzegali je jako bardziej samodzielne. W porównaniu z Czechami i Polakami Słowacy oceniali osoby starsze jako bardziej pracowite, obdarzone poczuciem humoru, gadatliwe, obojętne i pedantyczne. Czesi częściej przypisywali osobom starszym nie religijność, natomiast Słowacy – częściej niż Polacy – postrzegali je jako bardziej wykształcone. Polacy nie różnili się istotnie w ocenie większości cech od Czechów i Słowaków.

Podsumowując, analiza ukazuje zróżnicowane postrzeganie osób starszych w zależności od narodowości, przy czym większość różnic ma subtelny charakter i odnosi się do specyficznych cech, takich jak religijność, wykształcenie czy ciepło w relacjach interpersonalnych.

Nasuwa się refleksja nad kształtowaniem się postaw utajonych i neutralnych wśród studentów pedagogiki – zagadnienie to może stanowić interesujący przedmiot dalszych badań.

W celu wypracowania postaw pozytywnych wśród studentów pedagogiki uzasadnione wydaje się promowanie kontaktów i współpracy międzypokoleniowej. Intensyfikacja działań na rzecz osób starszych – zarówno na poziomie lokalnym, jak i międzynarodowym – pozwala lepiej zrozumieć specyfikę pracy z seniorami. Kluczowym założeniem tych inicjatyw nie powinno być wywieranie presji na studentów w celu skłonienia ich do pracy z osobami starszymi, lecz inspirowanie ich do zmiany postaw wobec najstarszego pokolenia. Istotnym aspektem jest również przekazywanie pedagogom, nauczycielom i wychowawcom rzetelnej wiedzy na temat starości oraz procesów starzenia się. Takie działania sprzyjają budowaniu otwartości na dialog międzypokoleniowy oraz wzmacnianiu więzi między pokoleniami.

Bibliografia

- Age discrimination a serious problem, say people in Slovakia. (2022, November 2). *The Slovak Spectator*. <https://spectator.sme.sk/politics-and-society/c/age-discrimination-a-serious-problem-say-people-in-slovakia>
- Babbie, E. (2006). *Badania społeczne w praktyce*. Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Bieniak, M., Bąk, J., Chrzan-Rodak, A. Rząca, M., & Kochaniuk, H. (2019). Postrzeganie osób starszych przez studentów lubelskich uczelni wyższych. *Gerontologia Polska*, 27, 286–292.
- Centrum Badania Opinii Społecznej. (2009). *Polacy wobec ludzi starszych i własnej starości*. https://www.cbos.pl/PL/publikacje/raporty_tekst.php?id=4091
- Chimicz, D. (2017). Postrzeganie osób z niepełnosprawnością przez uczniów szkoły podstawowej. Przemiany w rezultacie oddziaływań edukacyjnych. *Lubelski Rocznik Pedagogiczny*, 36(2), 149–169. <https://doi.org/10.17951/lrp.2017.36.2.149>
- Cohen, E. S. (2001). The complex nature of ageism: What is it? Who does it? Who perceives it? *The Gerontologist*, 41(5), 576–577.
- Divilová, S. (2016). Semantic differential as one of the research tools suitable for establishing the attitudes of pupils towards old age and seniors. *Universal Journal of Educational Research*, 4(8), 1858–1862. <https://doi.org/10.13189/ujer.2016.040815>
- Główny Urząd Statystyczny. (2014). *Prognoza ludności na lata 2014–2050*. <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/prognoza-ludnosci/prognoza-ludnosci-na-lata-2014-2050-opracowana-2014-r-,1,5.html>
- Harwas-Napierała, J., & Trempała, B. (2000). *Psychologia rozwoju człowieka. Charakterystyka okresów życia człowieka*. Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Hudáková, A., Majerníková, L., & Obročníková, A. (2024). The perception of ageism from the perspective of different professions. *Pielęgniarstwo XXI wieku*, 23(1), 53–57. <https://doi.org/10.2478/pielxxiw-2024-0013>
- Hyunjeong, H., & Roehn, O. (2022). *Tackling the challenges of population ageing in the Slovak Republic*. OECD Publishing. <https://dx.doi.org/10.1787/03edcf77-en>
- Kanios, A., Weissbrot-Koziarska, A., Bocheńska-Brandt, A., & Kwiatkowski, Ł. (2022). Aksjologiczne uwarunkowania postaw studentów kierunków pomocowych wobec osób starszych na przykładzie Polski i Niemiec – perspektywa międzykulturowa. *Edukacja Międzykulturowa*, 2(17), 111–122. <https://doi.org/10.15804/em.2022.02.08>
- Kuriańska-Wołoszyn, J., & Wołoszyn, A. (2024). Zmiany w zakresie świadomości postaw prozdrowotnych zachodzące wśród kolejnych grup studentek pedagogiki wczesnoszkolnej – doniesienie z badań. *Język. Religia. Tożsamość*, 1(29), 387–398. <https://doi.org/10.5604/01.3001.0054.5850>
- Leszczyńska-Rejchert, A. (2010). *Człowiek starszy i jego wspomaganie – w stronę pedagogiki Starości*. Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego.
- Łobocki, M. (2011). *Metody i techniki badań pedagogicznych*. Oficyna Wydawnicza IMPULS.

- Maciątek, J., & Kurcz, I. (1992). Stereotypy różnych narodowości występujące u dorosłych Polaków. Doniesienia z badań pilotażowych. W Z. Chlewiński i I. Kurcz (Red.), *Stereotypy i uprzedzenia* (199–215). IP PAN.
- Pakos, E. (2017). Ludzie starzy w oczach młodzieży – wyniki badań własnych. *Folia Oeconomica: Acta Universitas Lodzensis*, 3(329), 167–177.
- Pakuła, M. (2007). *Postawy osób starszych wobec edukacji. Studium teoretyczno-diagnostyczne*. Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Perek-Białas, J., Ruzik, A., & Vidovicova, L. (2008). Active ageing policies in the Czech Republic and Poland. *International Social Science Journal*, 58(190), 559–570. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2451.2008.00655.x>
- Pilch, T., & Bauman T. (2019). *Zasady badań pedagogicznych. Strategie ilościowe i jakościowe*. Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Popielski, K. (2014). *Psychologia egzystencji: Wartości w życiu*. Wydawnictwo KUL.
- Szarota, Z. (2011). *Aktywizacja, rozwój, integracja – ku niezależnej starości*. Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego.
- Szatur-Jaworska, B., Błędowski, P., & Dziegielewska, M. (2006). *Podstawy gerontologii społecznej*. Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR.
- Śleszyński, D., & Wiśniewski, A. (1977). Dyferencjał Semantyczny jako metoda pomiaru preferencji dążeń życiowych (problemy teoretyczne i propozycje badawcze). *Philosophiae Christianae*, 13(2), 195–206.
- Świderska, M., & Kapszewicz, P. (2015). Stereotypy dotyczące starzenia się i ludzi starych w opiniach studentów medycyny. *Pedagogika Rodziny*, 5(4), 185–199.
- Świdzińska, A. (2020). Edukacja międzykulturowa jako element kształcenia pracowników służb społecznych. *Annales Universitatis Mariae-Curie-Skłodowska. Sectio J, Paedagogia-Psychologia* 33(1), 267–281. <http://dx.doi.org/10.17951/j.2020.33.1.267-281>
- Tokaj, A. (2008). *Starość w perspektywie studiów pedagogicznych*. Wyższa Szkoła Humanistyczna im. Króla Stanisława Leszczyńskiego.
- Węziak-Białowolska, D. (2013). *Model kapitału intelektualnego regionu. Koncepcja pomiaru i jej zastosowania*. Szkoła Główna Handlowa.
- Wojciszke, B. (2006). *Człowiek wśród ludzi. Zarys psychologii społecznej*. Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Wojciszke, B. (2015). *Psychologia społeczna*. Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Zaťková, T., Š., Ambrozy, M., Tokovská, M., & Solcová, J. (2024). University students' views and understanding towards ageing and older adults. *Ad Alta: Journal Of Interdisciplinary Research*, 14(1), 277–282. <https://doi.org/10.33543/j.1401.277282>